

De neki csak esztétikai gondjai vannak. És amikor csak két dimenzióban látja az embert: erre redukálja, mint egy primitív festő — ezt azért teszi, mert az ő szemében mi valóban csak az élettelen dolgok játékszerei vagyunk, a természeti erőké, vagy a tömegeké, amelyeknek egyedül van valóban életük. Mi csak ezeknek a tömegeknek „gondolkodó csápjai” vagyunk. A dolgok elemi módon való szemléletére kényszerít bennünket; valami alázatos anthropocentrizmusra, a létező világ létezésének folyamatában, amely lát és amely, minthogy lát, megteremt a világot. Mert a realitás, a valóban létező, csak a mi víziónk. Így van az, hogy Ramuz kívülről látja az embereket, s ezek az emberek a világot önmagukban, ben-sejükben látják. Egyszerű lelkek ezek, mítsem tudnak a hajdani nagy konfliktusokról. Falusi életüket élik s hiányódnak-vetődnek az ég ítélete s a véletlenek szeszélye között. Leigázottan hajolnak a kényszerek jármái alá. De Ramuz dicsőíti munkájukat. Ő kormányozza az eseményeket. A „költő” ő, bár néha úgy érzi, hogy más volna a szerepe; ilyenkor eltűnik messzire az *ünnep orgiditól*, elvonul távolra a szerelmektől, amik akkor születnek, mikor a munka megszűnik. És az ünnepből már csak egy fölcsapó tűzijáték emelkedik a domb fölé, üdvözölve a költőt örök búcsúzásul.

(Genève.)

Aldo Dami.

VAJDA JÁNOS.

Arany János szerint, vagyis a magyar lélek értékelése szerint: „... kis fajban... Költő az legyen, mi népe...” Ez a nép és Vajda János azonban alig értette egymást. Az ő világa más: az egyéni mikrokozmosz világa, egyszersmind új magyar költői világnézetnek: az individualizmus irányának kezdete. És mégis, hozzánk Vajda áll közelebb. Vajdát lelki ösünknek érezzük, annak, aki ezen a földön először faragott bálványt az egyéniségből, abból az egyéniségből, amely minékünk olyan fájdalmas örömünk és olyan kétséges dicsőségünk.

Ebben az ihletésben fogantatott költeményei tele vannak valami lehangoló sejtelmességgel, romantikus disszonanciával, bizarr képzelődéssel. Olyanok, mint a böcklini kompozíciók.

Diákkora jórészt Pesten, a nagy idők, nagy emberek mágikus közelségében telik el. Különös dolgoknak a szemtanuja, részvevője. Valami, a magyar életben eddig soha nem tapasztalt ösztönös izgalom, hatalmas alkotó kedv, általános lelkesedés forr ebben a nemzedékben, amelyiknél különbet a magyar hümusz sem előtte, sem azóta nem termett. És ezek a feszülő energiák egy célban találkoznak: szolgálni valami módon a hazának, kinek-kinek az ő talentomai szerint. Majd elérkezett az idők teljessége: kitört a szabadságharc, a magyar idealizmusnak ez a legelszántabb tiltakozása az örök magyar balszerencse ellen. És — most is alulmaradtunk!

Vajda János érzékeny kedélyét is áttüzesítette az új magyar időknek ez az új szelleme. Alakításában neki is van valami kis része: vándorszíniész, kezdő költő, márciusi ifjú, honvédhadnagy, „flamingó”, majd császári közlegény. Jókai Mór ezekből az időkből — igen találóan — ilyennek jellemzi őt: „Vajda János valódi eszménye a fiatal óriásnak: erős, de még kamaszévekben növekedő termet. Tud.

gyöngéd lenni, tud lángolni, majd meg epés, maró, mintha két különböző ember volna benne egyesülve. Egyik vonásában dölyös bojár, másikkban felgyürkőzött sansculotte, harmadikban igazi költő. Keverve a gyöngy a mákkal. És amellet szilaj“.

Ezt a húszéves talentumot azonban a magyar romanticizmus élő hagyományai és Petőfi új iránya egyelőre tökéletesen meghatározzák. Költészetének konvencionális ihletanyaga 48 előtt: a „honárulók“ vétkei, csodavárás, a jobb jövő romantikus hite, a szabadságharc idejében pedig a bízó Petőfinék szenvedélyes optimizmusa, irányzatossága elől talán nem is akar egyéni utakra térni.

Költészete csak később, akkor válik egyénivé, amikor az ötvenes évek halottvirrasztását, letargikus közhangulatát, saját magyar fájdalomt mindenképpen méltó erővel, a hivatottak tehetségével fejezi ki. Ennek a költészetnek — amelyik különben nem is Vajda János érzelve, hanem a Zrinyiben és Széchenyiben, Kónában és Arany Jánosban, a kurucköltészetben és Ady Endrében is megnyilatkozó örök magyarságé — ennek a költészetnek textusa mindig ugyanaz: siratás, zokogó csúfolódás, reménytelen lázadás, a „miért is“ eksztatikus gyötrődése. Vajda János vétkezhetett bár életével, későbbi költészetével önmaga és a magyar poétarend kényes méltósága ellen, ezzel a szolgálattal azonban a maga idejében teljesítette a magyar költő örök kötelességét, amely pedig csak a választottáknak juthat drága osztályrészül.

Eddigi költészetével azonban mégis nehezen nőtt volna ki korából, a magyar XIX. századból, aligha lenne manapság hatásában egyik legelőbb régi költőnk. Hogy költészete mégis új irodalmi iránynak, a magyar dekadenciának lett egyik őse, abban *Ginának*, illetőleg: a Vajda előtt Ginában mutatkozó örök nőnek van eldöntő része, aki ettől fogva egyetlen ihletője, költészetének leghatalmasabb alakítója lett.

Valószínű, ha Vajda meghallgattatásra talál Ginánál: jó férj, boldog ember lett volna belőle, de közönséges versfaragóvá züllött volna, mert szenvedés nélkül aligha van igazi költészet. De Gina másé — mint Vajda mondja — „egy hitvány grófi majomé“ lett. „Óh tudás, megátkozott fa! Elveszett paradicsom! . . .“

Egyik modern kritikusa — Pásztor Árpád — így jellemzi Ginához való viszonyát: Nem bír Gina nélkül élni, de azt is tudja, hogy ez után a pillanat után, melyhez „a lét . . . hasonlót többé már nem ad“, soha nem fogja csókolni, még ha Gina akarná, akkor sem. A megsértett vadkan visszahúzódik, magába zárkózik, de nem felejt. Dacosan lemond róla, de perverz, önkínzó szenvedéllyel idézi a szeretett fantómot, a visszahozhatatlan múltat a *Sirámok*, *Szerelem átka* és a *Gina emléke* ciklusában. Ez a „bukott angyal“ egész életére megalázta Vajdában a férfit, de a költőnek így lett önmagára találása, örök inspirációja.

E szerelmi lírának uralkodó érzelve a gyűlölet, a gyűlöletnek ezer változata. Gyűlöli, azaz: fokozott szenvedéllyel szereti Ginát, mert az ő *férfitértékeit* nem vette észre. A kényszerű és reménytelen aszkézisban elcsigázott költő ezért látja kényszerképzetes lelkével, exaltált képzeletének minden érzéki látomásával, nyelvének dekadens stílusával a bálványt a legkülönbnek, egyetlennek minden nők között.

Vajda, illetőleg a modern költőálcás sátán szerint a nőnek lelke nincs, a nő nem lehet elrendelt párja, kiegészülése *neki*, az Übermenschnak, csak örök, soha le nem győzhető ellenfele. Szerelme nem a Dantenak éteri érzése, sem a

kereszténynek oltárhoz vezető szerelme, hanem a női testnek, a formai szépségnek telhetetlen kívánsága, újpogány kultusza.

Ginán túl kiesik költői érdeklődésének köréből minden, illetőleg minden más: a hamleti-lelkű Vajda örök tünődései Istenről, életről, halálról, természetéről csak arra szolgálnak, hogy az ő végtelen szerelmének, vesztességének kozmikus nagyságát hozzájuk mérje, föléjük helyezze. Vajda János nem azért volt dekadens költő, hogy a lét e gyötrő titkainál ne találja elébbvalónak, misztikusabbnak a maga fájalmát.

Vajda János differenciált költői egyéniségében sajátosan találkozok össze múlt és jövő. Szinte csak az ő költészete biztosítja a magyar líra előkelő folytonosságát irodalmunk klasszikus kora és a XX. század törekvései között. Költészete a maga ihletén kívül egyrészt Vörösmarty és Petőfi stílushagyományaiban, másrészt a nyugati irodalmak új perspektíváiban (impresszionizmus, szimbolizmus), dekadens világnézetében gyökerezik. És ezeknek összefoglalásáért lett Vajda János költészete, költői stílusa a modern magyar líra új, édesbús stílusának halhatatlan úttörése.

Kortársai, a kiegyezés Magyarországnak többé-kevésbé megelégedett polgárai nem igen értették meg Vajdát. Vajda az irodalommal törődő régebbi nemzedéknek érhetetlen külön, szertelen forradalmár, a legifjábbnak elmaradt öreg. A hivatalos irodalmi közvélemény csak a fin de siècle fáradt, eseménytelen újságíróját, az összeférhetetlen természetű férfiút, azt a költőt látta benne, aki el mérésztelt térni irodalmunk egyedülinek hit irányától: klasszikus hagyományaitól. De azt már nem volt kedve észrevenni, hogy Vajda János dekadens poézisa a hanyatlani kezdő magyarságnak volt párhuzamos költői kifejezése.

A legifjabb kortársak, a *Hét* köré csoportosult fiatal újságírók törekvései pedig sokkal inkább a hagyománytalan, idegenlelkű budapesti talajból sarjadztak, semhogy Vajda János között, aki mégiscsak a szabadságharc honvédje és az önkényuralmi magyarság virrasztója volt és ezek között a kozmopolita intellektuellek között az ugyanegy roboton: az újságíráson túl is valami összetartozásbeli közösség keletkezhetett volna.

Amikor azonban a XX. század nagy költői forradalma, Ady Endréék mozgalma, a modern magyar lelkiség a jóhiszemű kételkedők előtt igazolni akarja magát, amikor az új magyar költészet előzményeket, magához hasonló törekvéseket keres irodalmi múltunkban, akkor a nyugatos magyarok egyszerre ráismernek Vajdában az új idők új dalainak előre küldött hirdetőjére. Vajda és ez az új költészet egymásra ismerhetett egyebek között a hivatalos elnemismertetésben „az örök egyedültség bús magyar titkában” is. Maga Ady Endre „Montblankembernek”, szent elődjének, nagy rokonának nevezi.

Megtalálták és jól látták, meg benne ősibb magukat, azt, hogy Vajda Jánosban már végletes erővel, a megérés reménye nélkül kezd egymással küzdeni magyar lélek és idegen modernség, szilaj öröm és fáradt kultúra, hagyományos morál és nietzschei átértékelés, az akarat végtelen aspirációi és a tehetetlenség peszsimizmusa: Ady Endrének, az új magyar irodalomnak, a mi nemzedékünknek ez a merő esztétikumnál megmérhetetlenül több és komolyabb: tragikussá érett, kilátástalan vergődése.

Vajda János az első között volt, akik a modern magyar léleknek ezt a szépséges szomorú Janusarcát áldhatták és átkozhatták magukon.

(Szeged)

Bálint Sándor.